

УДК 343.13

ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ПЕРЕМІЩЕННЯ ЗА КОРДОН: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

В. О. Пархоменко,

здобувач третього освітньо-наукового рівня спеціальності «Право»,
навчально-науковий інститут права

Науковий керівник – к.ю.н., професор В. І. Цимбалюк

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

У статті розглянуто особливості захисту прав дітей, які потребують тимчасового захисту через воєнні дії в Україні в умовах переміщення за кордон. Визначено правові акти, які регулюють питання захисту та зроблено висновок про недостатню узгодженість правового механізму захисту прав дітей. Визначено, що проблема вилучення українських дітей сімей та альтернативних форм сімейного виховання має систематичний характер та проаналізовано фактори, які зумовлюють порушення права дитини на сім'ю у даному аспекті. Встановлено, що в ЄС відсутній комплексний правовий підхід щодо надання дітям тимчасового захисту, а між законодавством країни перебування та національним українських законодавством у сфері опіки та піклування часто існують суттєві відмінності. З метою забезпечення прав дітей, які потребують захисту, в умовах переміщення за кордон необхідно удосконалювати співпрацю між Україною та зарубіжними державами.

Ключові слова: право на сім'ю, захист прав дітей, тимчасовий захист, альтернативні форми сімейного виховання, діти сироти, діти, позбавлені батьківського піклування.

The article examines the peculiarities of the protection of the rights of children who need temporary protection due to military operations in Ukraine in conditions of displacement abroad. The legal acts that regulate the issue of protection have been identified and a conclusion has been drawn about the insufficient coherence of the legal mechanism for the protection of children's rights. It was determined that the problem of removal of Ukrainian children from families and alternative forms of family education has a systematic nature, and the factors that lead to the violation of the child's right to a family in this aspect were analyzed. It has been established that the EU lacks a comprehensive legal approach to providing children with temporary protection, and there are often significant differences between the legislation of the host country and national Ukrainian legislation in the field of custody and care. In order to ensure the rights of children who need protection in conditions of relocation abroad, it is necessary to improve cooperation between Ukraine and foreign countries.

Keywords: the right to a family, protection of children's rights, temporary protection, alternative forms of family education, orphans, children deprived of parental care.

В умовах війни в Україні фіксуються численні порушення основних прав і свобод людини і громадянина, значний відсоток з яких складають порушення прав і свобод дитини. Діти в умовах воєнного конфлікту зіштовхнулися із посяганнями на право на життя і здоров'я, освіту, доступ до медичного обслуговування, правом на сім'ю тощо. Великий відсоток дітей – громадян України, влаштованих до альтернативних форм сімейних форм

виховання, стали вимушеними переселенцями і перебувають за кордоном, де зіштовхуються з проблемою захисту їхніх прав. Надзвичайно гостро, у зв'язку із відмінностями в законодавстві України та країн перебування, постає забезпечення прав українських дітей. У зв'язку з цим актуальною стає проблема захисту права на сім'ю в умовах перебування дітей за межами України.

Мета статті – визначити проблемні аспекти захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах переміщення за кордон.

На нормативному рівні в національному законодавстві до форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, належать усиновлення; встановлення опіки, піклування; передача до прийомної сім'ї, дитячих будинків сімейного типу, до закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [1]. Прийомні батьки, батьки вихователі дитячого будинку сімейного типу, опікуни та піклувальники дитини виступають законними представниками дитини (ст. 242 ЦК України, ст. 256–2, 256–6 СК України) [1; 2].

Відповідно до положень ст. 30 ЗУ «Про охорону дитинства», у разі переміщення дітей, у тому числі за кордон, з метою евакуації під час дії надзвичайного або воєнного стану в Україні, керівники закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, уповноважені ними працівники або інші особи за призначенням органів опіки та піклування, патронатні вихователі є законними представниками таких дітей (крім повноважень щодо вчинення від імені та в інтересах дитини правочинів, пов'язаних із житловими та майновими правами, надання згоди на усиновлення та зміну громадянства дитини) до повернення такої дитини в Україну або до її возз'єднання з сім'єю [3].

Незважаючи на існування нормативних гарантій здійснення представництва інтересів дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей-сиріт за межами України, на практиці в евакуації за кордоном виникають проблеми реалізації права на сім'ю в контексті перебування дитини з її законними представниками. За даними Національної соціальної сервісної служби України, протягом 2023 року в країнах-членах ЄС загалом в українських громадян було вилучено 238 дітей, з яких лише 33 було повернуто в сім'ї. З категорії дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, органами опіки та піклування зарубіжних держав було вилучено 77 дітей, з яких повернуто лише 9 [4].

Статистичні дані констатують існування проблеми захисту прав українських дітей в евакуації, зокрема дітей, які потребують особливої підтримки. Проблема вилучення українських дітей, як відзначає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, набуло системного характеру та потребує пошуку шляхів її врегулювання.

По-перше, відсутність комплексного правового підходу щодо надання захисту дітям, позбавленим батьківського піклування та дітям сиротам. Так, до тимчасово переміщених (евакуйованих) дітей та осіб за межами України застосовується тимчасовий захист як форма міжнародного захисту у тому розумінні, яке дає Конвенція ООН про права дитини, Конвенція ООН про біженців та законодавство ЄС про міжнародний захист, включаючи Директиви ЄС про прийом, процедури та кваліфікацію осіб, які шукають притулку, Директива Ради ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 р. про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому.

Таким чином, права дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей-сиріт в умовах переміщення закордон, регламентуються великим масивом правових актів – нормами міжнародного права про захист та правовими актами, які регламентують власне захист прав дитини. В таких умовах існують розбіжності, дублювання та неузгодженість між положеннями відповідних нормативних актів, які підлягають застосуванню. Ці проблеми

особливо загострюються в правовому середовищі для дітей з України, позбавлених батьківського піклування, з огляду на перше застосування тимчасового захисту, а також з огляду на те, що не всі діти були зареєстровані або підпадають під дію інструментів тимчасового захисту [5, С. 7].

По-друге, утруднює правовий захист прав дітей відмінність національного законодавства і законодавства країни, в якій перебувають діти-громадяни України. У більшості країн ЄС рішення національних органів опіки та піклування не визнаються такими, що засвідчують легітимність представництва прав та інтересів дітей. Аналогічно згідно з європейськими правовими актами визначається й позиція щодо представництва дітей, влаштованих до інституційних закладів, керівники яких або уповноважені ними особи за національним сімейним законодавством є законними представниками дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей-сиріт. Аналіз практики зарубіжного досвіду захисту прав та інтересів дітей свідчить про те, що у країнах ЄС, в яких найбільша кількість дітей з України, які отримали тимчасовий захист, визначення права представництва інтересів дитини належить до повноважень судових органів – «сирітський суд» (Латвія), «суд з питань опіки та піклування» (Польща, Румунія), «суд у справах опіки» (Німеччина), «суддя у справах опіки» (Франція), «орган опіки та піклування» (Чехія) [6, С. 177–178].

Тому, щодо питання законного представництва інтересів та прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, відповідно до правових актів держав-членів ЄС, визначальним фактором для визначення того, чи знаходиться дитина без супроводу (і чи повинна вона мати доступ до ключових правових засобів захисту) виступає той факт, чи несе супроводжуюча особа за законодавством держави, що надає допомогу, відповідальність за дитину, незважаючи на покладення такої відповідальності на особу за національним законодавством.

Отже, існують проблеми захисту прав дітей, позбавлених батьківського піклування та дітей-сиріт, які перебувають за кордоном та визнаються такими, що потребують захисту внаслідок воєнного конфлікту в Україні. Проблемні питання реалізації прав дітей в країнах тимчасового перебування ЄС зумовлює складний механізм узгодження між собою положень міжнародного права, правових актів ЄС та національного законодавства. Тому, зважаючи на існуючі проблемні питання, потребують подальшого розвитку та удосконалення різні форми та способи співпраці між країнами перебування і Україною з питань, що стосуються захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

1. Сімейний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 19.05.2024).
4. «Відібрані» в Європі діти, усиновлення і 1759 сиріт через війну. Інтерв'ю із головою соціальної сервісної служби. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/syoty-bizhentsi-vidibrani-dity-italia-usynovlennia/32844308.html> (дата звернення: 19.05.2024).
5. Реалізація прав дітей, позбавлених батьківського піклування, переселених з України. 2023. URL: <https://www.unicef.org/eca/media/32316/file/Fulfilling%20the%20rights%20of%20children%20without%20parental%20care%20displaced%20from%20Ukraine%20UK.pdf> (дата звернення: 19.05.2024).
6. Яніцька І. А. Зарубіжний досвід правового регулювання інституту опіки та піклування. *Правова держава*. 2016. № 21. С. 175–182.